

YEVROPA MUMTOZ MUSIQASI.

ABSATOVA MUNISA ABDUSALOM QIZI

*Termiz davlat pedagogika instituti Jismoniy
madaniyat va san'at fakulteti Musiqiy ta'lim
yo'nalishi 23-01 guruh talabasi*

Ilmiy rahbar: M.Xo'jageldiyeva
*Musiqqa mahorati va madaniyati kafedrası
katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada yevropa mumtoz musiqasi haqida kompozitor va bastakorlari, asarlarining ijrochilikdagi ahamiyati, faoliyati musiqqa san'atidagi roli tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: musiqqa, kuy, bastakor, kompozitor, jahon, buyuk, nota, klassika.

Abstract: The article analyzes European classical music, its composers and their works, the significance of their works in performance, their activity, and their role in the art of music.

Key words: Music, Melody, Composer, Composer, World, Great, Note, Classical

KIRISH

Yevropa mumtoz musiqasining opera, kantata, oratoriya, balet, simfoniya, uvertyura, sonata kabi ko'p ovozli janrlariga xos ilk namunalar O'rta asrlarda paydo bo'lgan. Bu janrlarda asarlar yaratilishining qoidalari ham o'sha davrlardan shakllanib, bugungi kunda yuksak rivojlanish cho'qqisiga ko'tarilgan.

Opera — XVI asrning oxirida Italiyada paydo bo'lgan. Uning tarixiy-qahramonlik, tarixiy-romantik, epik, afsonaviy, lirik, dramatik, hajviy mavzularda yozilgan turlari mavjud bo'lib, mumtoz namunaviy turlari J. Verdi, X. Glyuk, V. Motsart kabi Yevropa kompozitorlari tomonidan yaratilgan.

Kantata va oratoriya janrlari esa opera bilan bir davrda paydo bo'lgan. Ular yakkaxon, xor va orkestr uchun yozilgan ko'p qismlik yirik asarlar hisoblanadi.

Balet — fransuzchadan olingan so'z bo'lib, "raqs tushaman, o'ynayman" degan

ma'noni anglatadi. Fransuz kompozitori J. B. Lulli bu janrda ilk namunalarni yaratib, turli raqs kuylaridan, o'lkichovlardan foydalangan. Balet janri rus musiqasi rivojida yuksaklarga ko'tarilgan barcha janrlarga ma'lum.

Simfoniya — XVIII asrda paydo bo'lgan, tez orada yirik va murakkab musiqa janri sifatida butun dunyoga tarqalgan. Betxoven, Motsart, Shubert, Chaykovskiy, Borodin kabi dunyo tan olgan kompozitorlar simfoniyaning mumtoz namunalarini yaratganlar.

Yevropa mumtoz musiqasida “sonata”, “ballada”, “prelyudiya”, “kvartet” kabi boshqa ko'plab janrlar paydo bo'lgan. I.S. Bax, F. Gendel, L. Betxoven kabi kompozitorlar bu janrlarni rivojlantirgan. Yevropa mumtoz musiqasida “organ” musiqasi alohida o'rin tutadi. Havo yordamida chalinadigan bu klavishli yirik cholg'u sozi uchun I. S. Bax, Gendel kabi kompozitorlar asar yozishgan. Bu janrdagi asarlar insoniyatga alohida kuch va zavq bag'ishlaydi. Bu janrlar o'zbek musiqasiga XX asrdan kirib kela boshladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Musiqada “mumtoz”, ya'ni, “klassika” tushunchasi dastlab Yevropa xalqlarining buyuk kompozitorlari ijodiga nisbatan baho berib, qo'llanilgan edi. Keyinchalik esa “klassika” atamasi jahonning ko'plab xalqlari madaniyati, adabiyotida yaratilgan, davr va vaqt sinovidan o'tgan, ko'pchilik, keng xalq ommasi tomonidan tan olingan, e'tirof etilgan ijod namunalariga ham qo'llaniladigan bo'ldi. Shu singari o'zbek musiqasi san'atida ham xalqimizning milliy qadriyatlariga aylanib ulgurgan xalq ashulalari (mumtoz deb ataluvchi qo'shiqlar), katta ashula, dostonlar va maqomlar (Shashmaqom, Xorazm maqomi, Toshkent – Farg'ona maqom yo'llari) hamda ular ta'sirida yaratilgan kuy – qo'shiqlar, ya'ni og'zaki an'anadagi professional janrlardagi asarlarga nisbatan qo'llanila boshlandi.

Jahon halqlari madaniyatidan munosib o'rin olgan, ijodi dunyo miqyosida e'tirof etilgan, asarlari umuminsoniy ma'naviy boylikka aylangan Yevropaning bir qator kompozitorlari – I.S.Bax, I. Gaydin, V.A. Mosart, L. V. Betxoven, Dj. Verdi, F. Shopen, Shubert, F. List, P. I. Chaykovskiy, M. I. Glinka, R. M. Rimskiy- Korsakov,

nisbatan keyingi asrda yashab ijod qilgan S. Prokofyev, D. Shostakovich, A. I. Xachaturyan va yana ko'plab kompazitorlarning buyuk asarlari o'zining badiiy betakrorligi va umumbashariy g'oyalari, nihoyatda yuksak ijod namunasi sifatidagi xususiyati bilan jahonmusiqa madaniyatining oltin xazinasidan mustahkam o'rin olgan. Zeroki, ularning asarlarida oliy insonparvarlik g'oyalari, inson qadriyati, uning erkinlik va baxt – saodati yo'llidagi kurashi, xalqlar do'stligi va birodarligi, bashariyatni baxtiyor qilishga da'vat, sof muhabbat eng oliy pardalarda kuylanadi. Binobarin klassik kompazitorlar sifatida e'tirof etilgan ijodkorlar va ular tomonidan yaratilgan asarlar yillar, asrlar o'tishi bilan eskirib, o'z qiymatini yo'qotadi degan fikrlar asossiz ekanligini hayot ko'rsatmoqda. Jahon miqyosida Yevropa mumtoz kompazitorlari ijodi bo'yicha o'tkazilayotgan tanlovlar, festivallar, musiqiy haftaliklar, asarlari dunyoning eng katta teatrlari repertuaridan tushmay muxlislari tobora ortib borayotganligi buning isbotidir. Nomlari qayd etilgan kompazitorlarning asarlari o'zida mujassam etgan yuksak g'oyaviy mazmun va betakror jozibasi, go'zalligi bilan doimo insoniyat baxt-saodati yo'lida xizmat qilaveradi.

Mumtoz asarlar har bir xalq madaniyatida mavjud. Shunday bo'lsa – da, Yevropa mumtoz musiqasi o'zining keng ko'lami, jahon xalqlari musiqasiga ijobiy ta'siri bilan alohida mavqyega egadir. I.S.Bax, L.V.Betxoven, V.A.Mosart, Dj. Verdi va ular qatorida turuvchi ko'plab kompazitorlar tomonidan yaratilgan musiqa asarlari chuqur mazmun va murakkab tuzilishga ega bo'lsa – da, ammo badiiy yetukligi tufayli oson idrok etiladi. Ular shunday bir boy xazinaki, ulardagi musiqiy matnni tinglagansari yana tinglaging kelaveradi, har bir qayta tinglanganda esa uning yangi – yangi badiiy qirralari kashf etiladi. Ko'pincha mumtoz musiqa asarlari mumtoz adabiyot bilan uyg'unlikda vujudga keladi. Shunga qaramay musiqaning o'zi tarjimasiz ham idrok etilaveradi. Yevropa mamalakatlari tug'ilib o'sgan, kompazitorlar va ushbu mamlakatlar xalqlari musiqa madaniyati, an'analari negizida shakllangan, yoki ushbu kompazitorlar tomonidan mukammal shaklga keltirilgan janrlar – kantata, simfoniya, oratoriya, syuita, poema, ballada, balet, opera, uvertyura, sonata kabi ko'p ovozlilik xususiyatiga ega janrlar va ularga xos ilk namunalar o'rta asrlarda paydo bo'lgan.

Bu janrlarda asarlar yaratishning qoidalari ham o'sha davrlardan shakllanib, hozirgi davrda yuksak rivojlanish cho'qqisiga ko'tarilgan. Masalan, hozirgi vaqtda deyarli u kirib bormagan mamlakat, xalqni ko'rsatish qiyin bo'lgan, eng yirik hajmli va eng murakkab janr hisoblanuvchi opera san'ati, uning ilk namunalari XIV asarning oxirlarida Italiyada paydo bo'lgan. Opera janrining rivojlanish taraqqiyotida uning tarixiy qahramonlik, tarixiy romantik, epik, afsonaviy, lirik, dramatik, hajviy, ertak – tomoshalar mavzularda yozilgan turlari shakllangan, ularning mumtoz namunaviy turlari DjuzeppeVerdi, X. Glyuk, V.A. Mosart kabi kompazitorlar tomonidan yaratilgan.

Yevropa mumtoz musiqasida “sonata”, “ballada”, “prelyudiya”, “Rondo”, “konsert”, “variasiya”, “etyud”, “oda”, “oratoriya”, “opera”, “balet”, “syuita” kabi o'nlab musiqa janrlari XVII – XVIII – asrlarda paydo bo'ladi va tez fursatda olam bo'ylab tarqaldi. V.A. Mosart, Iosif Gaydn, G. Gendel, Berlioz, L.Betxoven, G. Glyuk kabi ko'plab kompazitorlar bu janrlarning yuksak namunalarini yaratdilar. Ularning aksariyat ko'pchiligi dunyoning yetakchi, rivojlangan mamlakatlarida o'quv darslik, dasturlaridan, professional jamoalari repertuaridan joy olgan.

Yevropa mumtoz musiqasi haqidagi ma'lumotlarda organ cholg'u musiqasi alohida o'rin tutishi ta'kidlanadi. Bu yirik va havo yordamida chalinadigan, klavishli cholg'u sozi paydo bo'lishi Cherkov musiqa ijodiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, buyuk kompazitor I.S. Bax, I. Gendel kabilar organ musiqa ijrosi uchun ajoyib asarlar yaratishgan. Yevropa mumtoz musiqasiga oid to'xtalib o'tilgan janrlar o'zbek, qolaversa O'rta Osiyo xalqlarining musiqa madaniyatiga XX asrda kirib kela boshladi. Yevropa musiqa madaniyati ta'sirida O'zbekistonda kompazitorlik musiqasi tez rivojlanadi. 1936 yilda Toshkentda 1 – o'zbek davlat Konservatoriyasi ish boshladi, dastlabki paytda bu yerga Rossiyaning markaziy shaharlaridan yetuk kompazitorlar, musiqashunos, nazariyotchi olimlar kelib, o'zbek operasi, simfoniya, baletlarining yaratilishiga salmoqli hissalarini qo'shishdi. Tez orada o'zbek milliy operasi, balet, simfonik janrdagi asarlari paydo bo'ldi, zabardast o'zbek milliy kompazitorlarining yirik avlodi shakllandi, bugungi kunda o'zbek kompazitorlari ham Yevropada

shakllanib, butun dunyo uzra keng tarqalgan janrlarda yetuk asarlar yaratib kelishmoqda.

XULOSA

Sharq xalqlari mumtoz musiqa madaniyatida mohiyatan o'zaro o'xshash ijod turlari mavjudligi, musiqa san'atining bu xalqlarning ma'naviy hayotida tutganoqni, cholg'u sozlarining turdoshligi, ijrochilik san'atidagi o'xshash mavqeyi, aksariyat musiqiy janrlar, ijrochilik uslublari, musiqiy atamalarning mohiyati va nomlanishidagi umumiylikdan (masalan, maqom, mug'om, muqom, rubob, rebob, ud – ad, g'ijjak, kamoncha, doira – daf, surnay–zarna, tanbur – tambur, dutor, setor, chotor, dumbira va boshqalar) ma'lum tushunchaga ega bo'lishlari kerak. Yevropa mumtoz musiqasining nota yozuvi an'anasiga bog'liq kamol topganligini, G'arbiy Yevropa professional musiqa san'atida mumtoz (klassik) musiqa iborasining qo'llanilish ko'lamini bilishlari lozim.

Simfoniya kompazitorlik ijodiyoti mahsulining yirik va murakkab janri hamda ijodning badiiy choqqisidir. Simofniya turkumi asosan 4(to'rt) qismli bo'lishi va bu qismlarning turli jihatlaridan (ijro sur'ati, parda - tonalligi va hokozolar) muayyan farqlanib turuvchi shaklda qurilishi haqida, shuningdek, eng muhimi Yevropa mumtoz musiqasining o'lgan namoyondalari – Bax, Betxoven, Mosart, Shopen, Shubert, Verdi, Gendl, Glyuk, Gaydn, Glinka, Chaykovskiy kabilar, ularning hayoti va ijodi, mumtoz asarlari haqida yetarli bilim, ma'lumotlarga ega bo'lishlari shart. Rus xalq qo'shiqlari orasida mehnat va bayram, xorovod va raqsonga qo'shiqlar, to'y tomosha va og'ir aytiladigan qo'shiqlar, rekrut (askar) qo'shiqlari, shahar qo'shiqlari va chastushkalar mavjud. Xalq ijodining musiqiy poezia turiga, qo'shiqlardan tashqari muayyan kuyga ega bo'lgan hamda qo'shiq kabi aytiladigan qadimgi afsonalarni ham kiritishadi. Kompozitorlar xalq qo'shiqlari kuylarini yozib olib, qayta ishlab, ularni o'rganadilar. Ular tomonidan tuzilgan to'plamlar havaskor va professional musiqachilar orasida tarqalib ketardi. Kompozitorlar xalq kuylarini yozib olib, ularni qayta ishlab, xalq san'atining butun go'salligi va o'ziga xosligini saqlab qolishga erishdilar. M.Balakirev, N.Rimskiy-Korsakov, P.Chaykovskiy va A.Lyadov kabi kompozitorlar

qayta ishlagan xalq qo'shiqlari to'plamlari eng tanikli hisoblanadi. Musiqa bizning hayotimizda muhim o'rin egallaydi. U hamma yerda: radio va televideniye eshittirish va ko'rsatuvlarida, teatr va konsert zallarida, bayram tadbirlari o'tadigan maydonlarda, maktablarda jaranglaydi. Mamlakatimizdagi bayramlarning hech biri musiqasiz o'tmaydi. Qo'shiqlar, raqslar, marshlar- bayramlarning doimiy yo'ldoshi. Har yili Navro'z, Mustaqillik bayramlarida respublikamizning barcha shaharlaridagi bosh maydonlarda katta konsert tomoshalari o'tkazilib, ularda o'zbek milliy kuy-qo'shiqlari bilan birgalikda zamonaviy estrada musiqa asarlari hamda boshqa xalqlarning kuy-qo'shiqlari mashhur san'at ustalari va havaskorlar tomonidan ijro etiladi. Odamlar hayotidagi ko'plab voqealar musiqa bilan bog'liq. Sokin alia ohanglari ostida yosh go'dak uxlab qoladi. Quvnoq musiqa sadolari jo'rligida bolalar o'ynaydilar. Maktab o'quvchilari qo'shiqlar o'rganadilar, marsh sadolari ostida sayohatlarga o'tlanadilar.

ADABIYOTLAR

1. R.Tursunova, G. Tursunova. Jahon musiqa tarixi (o'quv qo'llanma)
2. A.X. Trigulova. Xorijiy musiqa adabiyoti. T.: "ILM ZIYO" – 2016;
3. И.А.Никеева. Л.Р.Фаттахова. История музыки: Учебное пособие Омск. гос.ун-т, 2004.
4. Печёнкина Т.А. «Этапы развития классической музыки» Методическая разработка.
5. Р.И.Груббер История музыкальной культуры М.-Л.,1941
6. Ю.К.Евдокимова, Н.А.Симакова Музыка эпохи Возрождения М,1982
7. Музыкальная энциклопедия. Выпуск 1-6, -М.: Музыка, 1974,2003.
8. Лобанова М. Западно-европейское музыкальное барокко.-М., 1994.